

ՇԻՐԻՄՔ ԱՆՄԱՆ ԲԱՐԵՐԱՐԱՑՆ

Տ Պ Ա Գ Ր Ո Ւ Թ Ե Ա Ն

ԶԱՄՁԵԱՆԻ ԵՌԱՀԱՏՈՐ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ՀԱՅՈՑ

Որպէս յիշատակեալ եմ յէջս անգլիա-
րէն նորատիպ Պատմութեան իմում ըզ-
Հայոցն Հնդկաստանեայց¹, Հայք լեալ են
հիմնադիրք կալկաթա մեծահոգակ քա-
ղաքիս յսկզբան ժիշ դարուն: (Տեսանել և
«Բազմավէպ», վասն Մարտ-Յուլիս, 1936,
էջ 94-96):

Ի գալն անգլիացւոց աստ, ընդ դեկա-
վարութեամբ Զօր Զարնակի, յամին 1690,
եկին և մտին ընդ հավանաւորութեամբ
նոցին և լուսիտանացիք, ըստ մեծի մա-
սին խառնածինք, ի Բանդէլ կոչեցեալ
քաղաքէն, ուր ունէին եկեղեցի մի կա-
ռուցեալ յամին 1599, և որ կայ և մնայ
ցայսօր, թէպէտ և վերաշինեալ և ընդար-
ձակեալ յամին 1640:

Նորեկ լուսիտանացիք կառուցին ի կալ-
կաթա մատուռ մի փոքրիկ, յամին 1700,
ծախիւք բարեպաշտօն կնոջ ուրումն՝ Մա-
րիա Տէնչ անուն, որոյ երկոտասանամեայ
դուստրն էր առաջին ննջեցեալն որ ամ-
փոփեցաւ անդ, յամին 1712: Մատուռն
գոլով փոքրիկ վասն աճող կաթոլիկ հա-
սարակութեանն, ընդարձակեցաւ այն յա-
մին 1720, ծախիւք ուրումն բարեպաշտի,
Տիկին Սերաստեան Շահ անուն: Յետ կի-
սոյ դարու անհրաժեշտ եղեւ դարձեալ ըն-
դարձակել զեկեղեցին, ուստի յամին 1797,
քանդեցին զնախկին եկեղեցին և կառուցին
հոյակապ և ընդարձակ աղօթավայր մի
որ կայ և մնայ ցայսօր ժամանակի և է
մայր եկեղեցի կաթոլիկացն բնակելոց ի

քաղաքիս մեծի, գոլով ի նմին ժամանա-
կին և վանք նոցին: Եկեղեցին օծաւ ի
27 Նոյեմբերի 1799 ամին, և նուիրեցաւ
յանուն Սրբուհւոյ Աստուածածնի: Գտանի
եկեղեցին առ երի Նազարեթայ Հայոց ե-
կեղեցւոյն, կառուցեալն յԱղայ Նազարայ
Նոր-Զուղայեցւոյ, մեծահամբաւ հայ վա-
ճառականին, յամին 1724, և է զարդիս
հնագոյն սրբավայրն ի կալկաթա, և ի
սրահի այնր գտանի և հնագոյն շէրիմն ի
քաղաքի աստ, ի յիշատակ հայ կնոջ ու-
րումն, հանգուցելոյ յամին 1630. (Տե-
սանել «Բազմավէպ» վասն Մարտ-Յու-
լիս, 1936 ամին, էջ 95):

Եթէ զրեցի զհամառօտ պատմութիւն
հիմնարկութեան հինաւորեց և պատմական
եկեղեցւոյն կաթոլիկաց, այդ այնու պատ-
ճառաւ էր զի գտանին յաղմիկ եկեղեցւոջ
խնկելի շիրիմք Հայ ննջեցելոց, թուով
մետասան, թէպէտեւ լեալ են ի հնումն ա-
ւելի քան զայդ, այլ զժրախտաբար ան-
հետացեալ են այնոցիկ ի ժամանակի շի-
նութեան նոր եկեղեցւոյն, յամին 1797-
1799: Զկայ այսօր շիրիմ Հայր Սուրբիսայ
Աղամալեան, ի Միթարեան միաբանու-
թենէ վենետիկոյ, որ հանգեաւ ի Տէր, աստ
ի կալկաթա², և ամփոփեցաւ յեկեղեցւոջ
յայնմիկ, մեծաւ և փառաւոր հանդիսիւ,
յ'18 մարտին 1789 ամին: Ի սրահի ե-
կեղեցւոյս կայ և դամբարան կարապետի
Մկրտիչ Մուրատի, եղբոր ազգային մեծ
բարերարին Սամուէլ Մուրատի: Եւ ի միջի

1. Armenians in India, from the earliest times
to the present day, by Mesroby J. Seth. M. R.
A. S. Calcutta. 1937. Published by the author
at No. 9, Marsden Street. Price 15 shillings.

2. Հ. Յովհաննէսն մեր թովմաճանեան ի կենսագրու-

թեան իւրում (ձեռագիր, էջ 363) ասէ. «Եւ Հ. Սու-
րիան Աղամալեան... զնաց ի Պաւլոսայ և անդ մեռանի
1789»։ Ի Պաւլոսայ զնէ և «Միթար» բացառիկ թերթ.
հրտ. յ200ամեայ յորելինի Միթիթ. Ուլտիս, 1901 (յէջ,
218)։ — ՄԱՆՕԹ. ԽՄԲ. «ԲԱԶՄԱՎԷՊ»

մետասան փառաւոր շիրմացն որք կան
և մնան մինչեւ ցայսօր և մնացեն դեռ
ցյաւրտեանս ժամանակաց, ցորչափ շէն
և կանգուն մնայցէ սրբավայրն այն հնո-
րեայ, գտանին խնկելի շիրիմք եղբարցն
Յովսեփայ և Զաքարիայի Բարադամ Շահ-
րիմանեանց, որք յառատ գանձուց իւ-
րեանց մեկենասը հանդիսացան բազմա-
ծախս տպագրութեան Զամչեանի կոթո-
ղային եռահատոր պատմութեան Հայոց,
որ յետ Խորենացւոյն լեալ է և դեռ մնացէ
միակ ամբողջական պատմութիւն ազգիս,
սկսեալ ի Հայկայ ցվերջ 18րդ դարուն:

Օրհնեալ եղիցին յիշատակը անմահ և
ոսկեծեռն Բարերարացն: Խնկովք անու-
շիւք և դափնեօք անթառամօք պաշտեսցին
շիրիմք մեկենասացն որք ետուն անգու-
գական և անգերազանցելի պատմութիւն
պաշտելի նախահարց իւրեանց:

Օրհնեալ եղիցին և քաղցր յիշատակը
ազնուազարմ և քաջատոհմիկ Շահրիմա-
նեանց, որք ուր և գնացին փայլեցան և
փայլեցուցին զանուն Հայութեան յասպա-
րիզին վաճառականութեան, մեծագործու-
թեամբք իւրեանց և հայկական բնածին
հանճարով իսկ, թէ՛ ի վենետիկ, թէ՛ ի
Վիեննա և թէ՛ ի Լիւփօնոյ, ի Տիփիս, և
ի Մոսկով, յԱմսդերտամ և թէ՛ աստ ի
կալկաթա և անդ ի Մատրաս Հնդկաց:
Այլ դու եկ և ընդ տգիտութիւն հայ-

րենակցաց նոցին Նոր-Զուղայեցւոց զար-
մացիւր, զի դրդեալ ի կրից Հար նախանձու
և դառն ատելութեան և կուրացեալ մո-
լեռանդութեան կործանարար ախտիւ, ե-
լին նզովեցին զտոհմն Շահրիմանեանց.
Իսկ վասն ռը յանցանաց նոցին արդեօք,
միայն թէ վասն կաթողիկէ դաւանութեանն
որում պատկանէին նոքա, սկսեալ ի Հին-
Զուղայէն: Շահրիմանեանք գոլով դաւա-
նակից Հռովմէական եկեղեցւոյ, զօրավիզ
պաշտպանք և ջատագովք հանդիսանային
օտարազգի կաթոլիկ հոգեւորականացն,
որք եկեալ՝ վասն, եկեղեցիս և դպրոցս
հաստատեալ էին թէ յԱսպահան՝ և թէ
ի Նոր-Զուղա³, յայն սակա նզովից են-
թարկեցան և հալածեցան ի հայրենակցաց
իւրեանց Լուսաւորչականաց:

Յամօթ և ի յաւիտենական նախատինս
խաւարամիտ հոգեւորականացն ժամանա-
կին զրեցին այդ անըրիստոնէավայել ա-
րարք նոցին, որովք աղարտեցին զբարի
անուն համբաւատենէն Նոր-Զուղայի,
պատմութեան յանձնելով զմոլեռանդու-
թիւն իւրեանց չարագուշակ և յաւէտ
տխրահոչակ:

Յաւ է ինձ յիշատակել աստանօր զանցս
հակառակութեանն որ ի միջի Լուսաւորչա-
կան և կաթոլիկ ազգայնոց, զի Ստեփան-
նոս Առաջնորդ⁴ Ամենափրկեան սրբոյ
վանացն Նոր-Զուղայի, իւրով հոգեւորա-

1. Գտանէին յԱսպահան մայրաքաղաքին երեք, կա-
ռուցեալք ի հետազայ կարգաց:

ա. — Լուսիտանացի Օգոստինեանց (Augustiniani
Lusitani) ի թաղն Հիւսէյնիս:

բ. — Բոկտոն կարմելիտեանց (Carmelitani discal-
ceati) ի թաղն Հիւսէյնիս:

գ. — Կապուչինեանց (Capucini) ի թաղն Ղաւա-
թաբաբօք:

Յ. Իսկ ի Նոր-Զուղա, գտանէին նոյնպէս երեք եկե-
ղեցիք կամ վանք որք էին ըստ հետազայ կարգին:

ա. — Յիսուսեանց (Societas Jesu) յանուն սրբոյն
Յովսեփայ:

բ. — Բոկտոն կարմելիտեանց (Carmel. discalceati)
յանուն սրբոյն Եղիայի:

գ. — Դոմինիկեանց (Dominicani),
կայր և եկեղեցի մի յանուն սուրբ Աւետեաց, կա-
ռուցեալ է Շահրիմանեանց, առնթիւր ապարանիցն իւ-

րեանց, որք անկանէին յարեւելեան կողմն Նազարի պո-
ղոսային, որ մինչեւ ցայսօր կոչի «Գուռն Շահրիմա-
նեանց» (Շահրիմանեանց Գարվազա): Ի միջի եօթն
եկեղեցեանց Գոմինիկեան վանքն միայն կայ և մնայ
կանգուն ցայսօր, վանահայր և առաջնորդ վանացն
զարդիս է Նոր-Զուղայեցի Գերապայծառ Մկրտիչ Վ.
Խաչիկ Արզար, այր ազգասէր և ժողովրդասէր, հովիւ
քաջ որ զնէ զանձն ի վերայ իւրոյ փոքրիկ հօտին:

Յ. Ստեփաննոս եպիսկոպոս Նոր-Զուղայեցի որ նզո-
վեաց գտունն Շահրիմանեանց, ըստ օրինակի սրբազան
հայրապետացն Տիեզերական ժողովոյն որք նզովեցին
զՆիստոր և զայլ աղանդաւորսն, չմնաց սակայն զերծ
և ազատ յերկնաւոր պատուհասից, զի յամին 1697,
հրաւիրանօք եպիսկոպոսացն Մայր Աթոռոյն Հայաստա-
նեայց, եւ զնաց ի Սուրբ Էջմիածին ունել զգահն
կաթողիկոսութեան և ընկեցիկ առնել զՆազապետ կա-
թողիկոս, այլ չյաջողեցաւ նստել յաթոռն բազմաչար-

Թարգմանութիւն անգլիարէն տապանա-
գրին է այսպէս:

Աստ ամիոփեալ կայ մարմին Ծատուր¹
Ագարմալի, որդւոյ Ագարմալի յազգէն Հայոց,
ծնեալ ի Զուղա գաւառին, ի Պարսկաստան,
կրօնիւ կաթողիկէ, ի հասակի 45 ամաց,
որ զրաւեցաւ ի կենաց յ'13 Մայիսին 1746:

6. Hic jacet corpus Ignacii Isaac de
Sauquic Armenus natione naturalis ex
Persia oriundus ex Civitate Julfa diem
supremum obiit die trigesima mensis
Maij. Anno Domini 1746.

Այս է տապան Զակիկէնց Սահակի որդի
Մինասին: Թիվն Փրկչին 1746, Թիվն փոքր
131. Աղամ երեսուն:

7. In isto tumulo jacet corpus defunc-
ti Zacaria Xerimani natione Armeni
(mercator) diem supremum obiit Coli-
catae die 26 Novembris. Anno 1754.

Չկայ Հայ տապանագիր, իսկ Թարգ-
մանութիւն լատիներէն հակիրճ տապա-
նագրին է այսպէս:

Ի տապանի աստ հանգչի մարմին հան-
գուցեալ Զաքարիա² Շահրիմանի, ազգաւ
Հայ (վաճառականին) որ հանգեաւ ի Կալ-
կաթա ի 26 Նոյեմբերի, յամին 1754:

8. In isto tumulo jacet corpus defun-
cti Philipi Xerimani natione Armeni
(mercator) diem supremum obiit Colico-
tae die 27 Octobris. Anno 1755.

Ներքոյ տապանիս է հանգուցեալ ջու-
ղայեցի Շերիմանէնց Շերիմանի որդի Փի-
լիպոսին, ազգաւ հայ վաճառական, վաղ-
ճանեալ ի Կալկաթայ Թիվն Փրկչին 1755,
Թիվն փոքր ԱՃԽ. Թիւրայ 1:

9. Hic jacet Joseph Bacarum Xeri-
mani natione Armenius obiit die XI
Junii. Anno Domini MDCCLXIII.

1. Ըստ ամենայն հաւանականութեան, որդի էր սա
Աղայ Հագարմալի, ի Զախաթունեանց ազնիւ տոհմին
Նոր-Զուղայի, որ կառոյց զհոյակապ զանգատունն Նա-
գարեթայ Հայոց եկեղեցւոյն յամին 1734:

2. Հօրեղբայր էր սա Յովսէփայ Զաքարիա Բա-

Ի տապանի աստ ամիոփի,
մարմին ումեմն բարեպաշտի,
անուն սորա Յովսէփ կոչի
որդի գոլով Բարաղամի,
ազնիւ ազգէն Շերիմանեցի,
ի Ըսպահանու ջուղայեցի,
որ փոխեցաւ ի կենաց աստի,
Թիվն 1763, Յունիսի 11:

10. Hic jacet Zacharias Xerimani na-
tione Armenius, obiit die vigesima sep-
tima Novembris. A Domini MDCCLXIV.

Ի տապանի աստ ամիոփի
մարմին ումեմն բարեպաշտի
անուն սորա Զաքարիա կոչի
որդի գոլով Բարաղամի
ազնիւ ցեղէն Շերիմանեցի
ի Ըսպահանու ջուղայեցի
որ փոխեցաւ ի կենաց աստի
Թիվն 1764, Նոյեմբերի 27ումն:

Շերիմ սորա փառաւոր անկանի ընդ
աջմէ շիրմի եղբորն Յովսէփայ, (Թիւ 9):
Երկրորդն շիրմիքն են յար և նման մի-
մեանց, թէ ըստ չափու բարանցն և թէ
ըստ ձեւոյ բանդակացն և զարդուցն որք
տեսանին ի զուլիս արձանագրութեանցն,
զեղեցկապէս փորագրեալ:

11. Մարմին Պարոն Գաբրիէլի,
Բարեճնունդ Յովսէփայի,
դնի յայսմ նսեմ շիրմի,
հոգին պայծառ յերկինս փայլի,
էր երկիւղած բարի արդար,
անմեղ վարուքն անվար,
հեզ եւ ժուժկալ գերակատար,
արքայութեան վարձուն սատար,
տիօք վաթսուն եւ ութն ամաց,
զընթացս կենաց կատարեաց,
փոքր Թուին Հայաստանեայց³.
հարիւր վաթսուն վեց զուգընթաց
վեցտասանն Աղամ ննջեաց:

բաղամ Շահրիմանեանց որք հանգեան ի Տէր յամին
1763 և 1764 և ամիոփեցան ի նմին եկեղեցւոյ (Տես
Թիւ 9 և 10):

3. Փոքր Թիւ-Զուղայի, սկսաւ յամին 1615, որով
Թուական տապանագրին (166) լինի 1781:

Կայ և անճաշակ արձանագրութիւն մի
ի լեզու լուսիտանացոց, այսպէս:

Acuista sopultado ocorpo de Gabriel
Joannes nacao Armenio de idade LXVIII
an... sonoual iadeceoa XI del anetroa-
nio domino MDCCLXXXII.

որ Թարգմանի այսպէս.

Աստ Թաղեալ կայ մարմին Գաբրիէլի
Յովսէփայիստիս հայազնի, ի հասակի 68 ա-
մաց, յամի Տեառն 1782:

Կայ ի նմին եկեղեցւոյ և տապանա-
քար մի Հայ, Լատին և Յոյն արձանա-
գրութեամբ, ննջեցեալն գոլով ազգաւ Յոյն
և դաւանութեամբ կաթողիկ:

Լատին տապանագիրն է այսպէս.

Hic jacet Georgius Johannis Drascoc-
la nationis Graecus ex Plilippopole.
Anno Domini MDCCXXVIII die XX
Augusti.

Իսկ Հայ արձանագրութիւնն է ըստ օրի
նակիս ըստ այսմիկ.

Այս է տապանս Յովսէփայի որդի Զօւղի-
նին Դրասկօլու Ֆիլիպեցի, Թիվն ՌէճԻԸ,
ՕԳՈՍՏՈՍԻ Ի.

Այլ թէ ընդէր տեսանի և Հայ արձա-
նագրութիւն ի վերայ տապանաքարի օտար
ննջեցելոյն, կարելի է թէ կին նորա և կամ
կտակակատարն լեալ իցեն յազգէս Հայոց,
զի զայնու ժամանակաւ սակաւաթիւ Յոյն
բնակիչք բաղաբիս ունէին սերտ յարա-
բերութիւն ընդ Հայս, յիւրս տուրեւառու-
թեան, որովհետեւ Հայք էին առաջնակարգ
վաճառականք ի քաղաքիս մեծի և Յոյնք
վարէին գտուրեւառ իւրեանց հզօր աջակ-
ցութեամբ նոցին:

Կայ ի նմին եկեղեցւոյ և շիրմ մի
այլ Յոյն կաթողիկ ննջեցելոյ՝ Նիկօլա
Քրիստիանիտզա անուն, ծնեալ ի Թրան-
սիլվանիա և վախճանեալ ի Կալկաթա
յ'17 Օգոստոսին, 1713 ամին, ի հասա-
կի 37 ամաց անկեղծ հաւատով յԱստուած
և ուղիղ ի գործառնութիւնս ընդ մարդ-
կան — vir sinceræ fidei Deum et in

homines», ըստ լատին արձանագրու-
թեան: Հնագոյն շիրմն յայդմիկ եկե-
ղեցւոյ կրէ զթուականն 1712 և է ի յի-
շատակ երկոտասանամեայ դստեր ուրումն
Եղվարդայ Տէնզի, որոյ բարեպաշտօն կին,
Մարիա Տէնջ, կառոյց զնախկին եկեղե-
ցին յամին 1700, որպէս յիշատակեալ
եմ արդէն յսկզբան գրութեանս:

Հրատարակելով աստ զՀայ տապանա-
գիրսն, որք ցարդ անձանօթ մնացեալ էին,
նպատակ իմ լեալ է նախ փրկել զայնս
ի մոռացութենէ, զի ոչ որ ի հնոց և ի
նորոց գիտէր զգոյութենէ նոցին, և յետոյ
ի լոյս ածել զանուանս երկու ազգային
բարերարացն, զի Յովսէփ և Զաքարիա
Շահրիմանեանք, որք ննջեցին զնինջն յա-
ւիտենից աստ ի Կալկաթա ամին 1763
և 1764, (տեսանել զԹիւս 9 և 10 ար-
ձանագրութեանցն) էին ոսկեծնն Մեկե-
նասք տպագրութեան Զամչեանի եռահա-
տոր «Պատմութեան Հայոց», ի ճակատի
որոց տեսանին անուանք անմահ բարե-
բարացն յիշատակեալք այսպէս.

«Ծախիւք բարեպաշտօն և քաջատոհմիկ
Շահրիմանեանք երկուց եղբարք հարազա-
տաց՝ Բարաղամեան Պարոն Յովսէփին և
Պարոն Զաքարին »:

Որպէս զրէի երբեմն՝ «եթէ լաւ և եր-
ջանկայիշատակ հայրենակիցք իմ պայա-
զատ Շահրիմանեանք չէին Մեկենասք
հանդիսացեալ տպագրութեան հսկայ և
բազմաքերտն աշխատութեան բարեյիշա-
տակ Զամչեան Հօր, այսօր չկարէաք մեք
պարծել ճօխ և մանրապատում ազգային
Պատմութեամբ՝ յերիս մեծ հատորս »:
(Տեսանել էջ Թ, «Պատմութեան Հին Հայ
Տարագիրն» Հայր Վարդան Հացունոյ տը-
պագրեալ ի Վենետիկ, յամին 1924):

Հնութեանց հոյակապ Հնդկահայոց հա-
մեստ հետախոյզ՝

Մարգարէ Զեմբարց
հայր- Զաքարեայ

ի Կալկաթայ ձեռնիկաց
ի 14 Յունուարի, 1938.